

Proiecția dualității lingvistico-culturale în actul autotraductiv al autorului din diaspora

Nina CUCIUC

Intelectualii români ce au trăit în societatea în care „frica, neîncrederea, duplicitatea, umilirea, supravegherea au grevat atât de puternic viețile și relațiile dintre oameni” (Vultur 2008: 201), au fost cei mai marcați de experiența traumatizantă a existențialității în comunism cauzată de „povara culpabilității, rușinii, născute din neputința de a te revolta, de a te exprima liber” (Vultur 2008: 201), în actul de cultivare și formare de personalitate puternică.

Forțat să trăiască așa cum au vrut „tovarășii”, intelectualul român se zbătea în plasa păienjenişului comunist ca să poată păstra „echilibrul între ființa vulnerabilă” și „ființa curajoasă și luptătoare”, pentru a nu se expune prea mult, evitând astfel să devină victimă strivită de tăvălugul sistemului. Evadarea în Occident era unica salvare în dimensiunea spirituală și – de ce nu? – și în cea materială. Tatiana Benchea este una dintre miile de intelectuali români care au ales să emigreze în una din țările occidentale francofone, unde reușește să se integreze, profesional și social, în țara de adopție. Experiența vieții trăite în comunism și cea a exilului s-a cerut așternută pe hârtie, iar autoarea a urmat această chemare a memoriei editând cartea intitulată foarte sugestiv *Pomul călător/ L'arbre voyageur*, apărută la editura Junimea în anul 2008. Firul narator al Tatiane Benchea, prezent în ediția bilingvă, deapănă amintirile din acest depozitar al memoriei ancorat „într-un sistem comunist care propunea diferite ritualuri pentru a atrage simpatia copiilor și acordul părinților” (Benchea 2008: 13). Manifestările exagerat de festive, culturale sau sportive „orchestrate în cele mai mici detalii de tovarăși” aveau scopul de a seduce, de a distra atenția. „Pachetul de visări” al copilului, liber să privească norii, frunzele castanelor, iarba cosită, florile din grădinițe, parfumul hainelor proaspăt spălate este strivit de realitatea sistemului nedrept care egaliza totul în maniera „lui Procut”, lăsând intelectualului român, la „capătul tuturor viselor”, doar dreptul de a povesti copiilor de țărani un pic de literatură, niște baze de franceză, și cel mai important lucru, din punct de vedere al regimului totalitar, să-i învețe pe copii cântece patriotice în cinstea „Soarelui din Carpați” (Benchea 2008: 16-17).

Deși înzestrată cu talentul de înfrumusețare a realității, autoarea, șocată de „cenușiul vieții, lipsa de speranță, aspectele sordide ale universului carceral cu care se confunda România” (Vultur 2008: 202), își mobilizează ambiția de a reuși în viață, sfidând destinul și dezertând din realitatea dictaturii comuniste, pentru a se stabili în Occident. Simțindu-se în țara natală „un copac sufocat, strivit, defavorizat”, „un pom care nu avea dreptul să dea rod”, autoarea nu rămâne la

stadiul de lamentare, ci primește „provocarea dezrădăcinării și pariul înrădăcinării” în peisajul Occidentului.

Ediția bilingvă a acestei cărți ne-a impulsionat spre o cercetare axată pe analiza fenomenului lingvistic al actului autotraductiv exersat de autoare în proiecție culturală bidimensională:

– crearea (scrierea) unei opere literare în limba română și recrearea (rescrierea) ei în limba franceză.

Procedeul lingvistic, prin intermediul căruia emițătorul textului sursă își efectuează traducerea într-o limbă țintă se numește autotraducere. Dicționarele lingvistice francofone, cum ar fi *Dictionnaire de linguistique*, semnat de un colectiv de autori francezi și coordonat de Jean Dubois (ediția din 2002), și *Dicționar de științe ale limbii* (ediția 2001), autor Angela Bidu-Vrănceanu et alii, nu atestă formula definitorie a termenului „autotraducere”, pe care-l regăsim, însă, prezentat printr-o parafrază în *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii* (ediția 2003), semnat de Georgeta Lungu Badea. Cercetătoarea consideră autotraducerea „un obiect de studiu special al traductologiei, asemeni statutului autorului traducător care, se presupune, este în continuă empatie cu sine” (Lungu Badea 2003: 21), în rescrierea unui text sursă în care „nu mai este necesară imersiunea în universul cultural sursă pentru a stabili relația de reciprocitate dintre cele două instanțe producătoare ale textelor sursă și țintă” (Lungu Badea 2003: 21).

Preocupările științifice ale lingvistei Ana Guțu (Guțu 2008) includ investigații lingvistice consacrate fenomenului de autotraducere – ca act creator complex. Proiecția culturală a dualității autotraducerii: „surgit de plus en plus comme une activité allant de pair avec l'exercice intellectuel contemporain non seulement pour les littéraires, les linguistes, les écrivains, mais également pour les savants confessant des sciences exactes” (Guțu 2008: 95). Din perspectiva registrului lingvistic, autotraducerile pot fi clasificate în:

a) autotraduceri literare, cuprinzând operele literare ale autorilor bilingvi (trilingvi sau polilingvi), în care actul traducerii este realizat cu concursul duo-ului autor-traducător în aceeași persoană (Guțu 2008: 95);

b) autotraduceri științifice, efectuate de savanți, specialiști și cercetători în diverse domenii științifice, impulsionate de necesitatea comunicării academice.

Ana Guțu este singura cercetătoare care definește autotraducerea, percepând-o „comme une internalisation de la transcendance intersémio-linguistique, dont la phénoménologie implique plus d'avatars de la création, de la surcréation, débouchant vers une prolifération idéique, causée par l'essence dialectique de l'acte communicatif en soi” (Guțu 2008: 96). Extinzând afirmația lui Bichop despre Bechet, cercetătoarea constată că autotraducerea este o creație cvadruplă:

- a) texte scrise inițial în prima limbă, limba A;
- b) traducerea acestor texte în limba a doua, limba B;
- c) texte scrise inițial în limba B;
- d) traducerea lor în limba A.

Practica autotraducerii implică o activitate traductivă specială, deoarece traducătorul care este și autorul originalului se convertește în mediatorul dintre textul sursă și publicul țintă. La fiecare dintre cele patru etape menționate mai sus, el se vede

obligat să parcurgă etapele autotraduceri emergente din activitatea de scriere-rescriere în calitate de:

- autor al textului original;
- traducător al originalului;
- cititor al traducerii.

Cea mai remarcabilă traducătoare a operelor scriitorilor francezi în română – Irina Mavrodin – trage unele concluzii cu privire la diferitele tipuri de autotraducere, în încercarea de a delimita traducerea de autotraducere din perspectiva conceptului de *simulacru*: „traducerea fiind un *simulacru* în raport cu opera originală, spre deosebire de autotraducere [...], care are un statut similar cu cel al operei originale, autorul ei fiind unul și același” (Mavrodin 2009). Analizându-și propria experiență, scriitoarea invocă „situația scripturală dedublă”, în care autorul care se autotraduce „oricât ar vrea să se lase *constrâns* de propriul lui text deja scris, nu poate juca până la capăt jocul autodedublării”, deoarece cel care se autotraduce „se simte mai liber în opțiuni și în mișcări, căci acestea sunt generate de textul lui, peste care el se simte stăpân absolut” (Mavrodin 2009).

La nivel pragmatic traducerea și autotraducerea pot fi reduse la același statut și percepute ca identice (Constantinescu 2009: 165). Or, autotraducătorii care și-au tradus propriile opere sesizează diferența dintre competențele de traducător și competențele de autotraducător (Mavrodin, Guțu, Constantinescu), raportându-le la următorii parametri:

- în cazul traducerii, traducătorul traduce opera altui autor;
- în cazul autotraducerii, autorul originalului își traduce propria creație: autorul și traducătorul fiind aceeași persoană. Diferența în acest caz, susține M. Constantinescu (Constantinescu 2009: 166), ține de bunul simț ce își are originea în această instanță postată la baza actului traductiv;

- autotraducerea are legătură cu semiotica, completează Ana Guțu, opera originală fiind un „macrosemn complex raportat la realitatea obiectivă sau ideatică, adesea foarte codificat și dificil de tradus pentru un alt traducător” (Guțu 2008: 101). Dualitatea autor-traducător inserează în autotraducerea literară cuplurile antonimice:

- a) ego/ alter ego;
- b) identitate/ alteritate.

Situație paradoxală, susține M. Constantinescu, deoarece: „l’antinomie du couple identité/ altérité est transgressée, résolue dans une unité (identité), par un artifice créateur d’un simulacre. [...] le texte traduit est par rapport à l’œuvre d’origine [...] un texte simulacre, dont l’auteur (le traducteur) est un auteur simulacre [...]”. (Constantinescu 2009: 166).

De ce recurg autorii de creații literare la autotraducere? Un tur de orizont al scrierilor semnate de autotraducători scot în evidență mai multe motive, printre care:

- bilingvismul, trilingvismul sau plurilingvismul autorilor;
- ambiția de a deține controlul absolut al originalului și al versiunii traduse: „Cel care se autotraduce se simte mai liber în opțiuni și în mișcări, căci acestea sunt generate de textul lui, peste care el se simte stăpân absolut” (Mavrodin 2009);

- vanitatea autorului, considerată de lingvista Ana Guțu (Guțu 2008: 102) a fi prima cauză în procesul autotraductiv adoptat de autorul originalului, la care se mai adaugă:

– temperamentul lingvistic, redat de dorința de a-și publica creația într-o altă limbă, alta decât cea maternă, pentru a putea accede la cititorii din altă țară, alta decât țara de origine;

– mefiența, neîncrederea autorului originalului față de un alt traducător care ar putea efectua o traducere proastă, după părerea autorului;

– responsabilitățile de autor-traducător îl determină să-și asume personal sarcina de transpunere a textului său într-o altă limbă;

– reducerea distanței în timp a traducerii unei opere în cazul actului autotraductiv.

Confruntarea, în plan paralel, a textului românesc cu versiunea sa franceză, scoate în evidență două tehnici de traducere auctorială: traducerea literală (motamotistă) și traducerea oblică. Vom supune, în continuare, investigației textul din limba țintă (limba franceză) pentru a observa și analiza concordanțele și neconcordanțele atestate în textul original și cel autotradus al autoarei Tatiana Benchea, la trei nivele de analiză:

a) la nivel gramatical;

b) la nivel lexical;

c) la nivel stilistic.

I. La nivel gramatical autotraducătoarea „pliază” textul sursă în conformitate cu regulile gramaticii franceze, operând schimbări manifestate prin:

– adăugarea unui al doilea verb infinitival, inexistent în textul țintă, construind enunțul conform regulilor topicii franceze:

Ce vă aduce la mine? / Pourquoi venez-vous me voir?

Conform acelorași reguli ale structurii gramaticale ale limbii franceze, propoziția:

Mă podidiră *lacrimile* fără să le pot opri

îmbracă „haina” sintactică a limbii țintă, cu respectarea ordinii părților de propoziție:

Les larmes firent irruption sans que je puisse les empêcher.

Același fenomen îl putem observa și în exemplul următor, în care autorul reliefează substantivul „singurătate”, prin utilizarea locuțiunii *c'est*, întărită de pronumele relativ *que*, pentru a scoate în evidență subiectul propoziției plasat între cele două elemente ale expresiei, urmat de înlocuirea verbului la conjunctivul prezent prin formă infinitivală conform regulilor gramaticii franceze:

De singurătate voia el să mă tămăduiască / *C'est* la solitude *qu'*il voulait quérir en moi;

– absența pronumelui personal în propoziția din textul sursă românesc și apariția acestui pronume în rol de subiect în propoziția din textul țintă, conformă structurii gramaticale franceze:

Refuzam adevărul / *Je* refusais la vérité;

Eram ca un pom / *J'étais* comme un arbre;

Aveam nevoie / *Nous* avons besoin;

Eram omida ce refuză zborul fluturului / *J'étais* la chenille qui refusait le vol du papillon;

– remodelări sintactice:

A fost odată o țărăncă frumoasă și bogată / Il était une fois une jeune et riche paysanne;

Tot privind, am început să văd / *A force de regarder*, j'ai commencé à voir;

Tot mergând, mi-am găsit locul / *A force de marcher*, j'ai trouvé ma place;

Eram cam pierdută / *Je me retrouvais* comme démunie;

Aveam cabinetul meu / *Je venais d'ouvrir* mon cabinet depuis peu;

venit din alte orizonturi / venu d'ailleurs;

Ca o pedeapsă de ispășit / Comme une faute à expier;

Eram ca un pom / *J'avais été* un arbre;

Fără să-mi fie teamă că sunt ascultată / Sans crainte d'être sous l'écoute;

– suprimarea cuvintelor:

Deveneam dintr-o dată mută / Je devenais muette;

– suprimarea pluralului:

De ce icoane? / Pourquoi l'icône?

II. La nivel lexical autotraducerea este efectuată prin: traducere literală, traducere prin echivalente și adaptarea:

– traducerea literală:

cu încrâncenare / avec acharnement;

eu însămi / moi-même;

joacă-te, Tatiana, joacă-te! / Joue, Tatiana, joue!

Cum crește un măr între două ziduri? / Comment grandit un pommier entre deux murs?

De ce fotografii de familie? / Pourquoi des photos de famille?

De ce cărți de poezie? / Pourquoi des livres de poésie?

– traducerea prin echivalente:

Să simt pământul sub tălpi / Sentir la route sous mes semelles;

Pământul reavăn al terori / le terreau de la terreur;

Ușor de zis, greu de făcut / plus facile à dire qu'à faire;

Cu rădăcini fine și subțiri ca fideaua / aux racines affinées comme des cheveux d'ange;

Doinele lui suave / ses ballades douces;

– traducerea prin adaptare:

în ceea ce privește transpunerea numelor proprii, Tatiana Benchea preferă să păstreze marca culturală a antroponimiei românești, spre exemplu: *Tatiana, Anica, Octavian, Cristina, Agnita, tante Maria, Florina, le cousin Vlad, Victor-Ion, Mihaela Teodora*, dar sunt unele pronume românești pe care preferă să le adapteze antroponimiei franceze, cum ar fi: *oncle Emile, Viviane*; sau cum ar fi numele de personalități istorice sau celebre, precum *Le Roi Michel, Brancusi*, lista fiind completată cu numele de personaje ale basmului francez: *La Belle au Bois Dormant, Le Prince Charmant, La Vilaine Sorcière, La Bonne Fée, La Blanche-Neige, Grand Méchant Loup, Cendrillon, Saint-Nicolas* etc.

Suprimarea toponimelor românești: autotraducătoarea Tatiana Benchea suprimă toponimele *București*, *Carpați*, *Transilvania*, *Munții Apuseni*, *Dunărea*, transformându-le în entități cu sonoritate franceză: *Bucarest*; *Université de Bucarest*; *les Carpates*; *le Danube*; *les Montagnes de l'Ouest*; *la Transilvanie*, rămânând, uneori, fidelă denumirilor toponimice românești, cum ar fi: *Rusca Montana*; *Sibiu*; *Munții Apuseni*.

III. La nivel stilistic autotraducătoarea rămâne fidelă pasajelor din textul original, prin preservarea în textul țintă a scrierii românești, întru a transmite culoarea și savoarea națională atunci când sunt evocate momente lirice din țara natală, cum ar fi, spre exemplu, datinile, reîntâlnirea cu baștina:

Faimoasa învârtită/ la fameuse „învârtita”;

Ia-ți mireasă ziua bună, de la tată, de la mamă, de la frați, de la surori, de la grădina cu flori... (Benchea 2008b: 85);

Les „strigături”, des couplets lâchés du fond de la gorge, accompagnés d’onomatopées „ouyouyouy” (Benchea 2008b: 85);

J’ai dit en roumain: „Aveți un pic de răbdare, fiecare din voi o să primească bomboane și ciocolată” (Benchea 2008b: 123-124);

Tanti, ce e aia ciocolată? (Benchea 2008b: 123-124);

Dăruind, vei dobândi (Benchea 2008b: 131);

Je dis comme le poète: „Nu de moarte mi-este frică, ci de veșnicia ei” (Mihai Eminescu) (Benchea 2008b: 207).

Scrierea cu majuscule a apelativelor celor apropiați și dragi relevă atitudinea afectuoasă și respectul față de aceștia: *Grand-Mère* (Benchea 2008b: 33); *Papa* (Benchea 2008b: 9, 46, 156); *Mère* (Benchea 2008b: 85); *Père* (Benchea 2008b: 127); *Maman* (Benchea 2008b: 127, 160) etc.

Concluzii

Versiunea franceză a cărții *Pomul călător/ L’arbre voyageur* (semnată de autotraducătoarea Tatiana Benchea), raportată la versiunea românească dovedește o autotraducere cvasiliterală a operei originale.

Caracterul analitic al limbii franceze, exprimat prin absența cazului și, implicit a declinării substantivelor, antrenează remodelări de ordin sintactic în traducerea franceză, cauzând augmentarea volumului enunțului în textul țintă (în cazul nostru, în franceză): originalul cărții conține 203 pagini, iar versiunea franceză autotradusă cuprinde 215 pagini.

În traducerea alografă a autoarei Tatiana Benchea se atestă un grad înalt de fidelitate față de originalul din limba română, deși păstrând proporțiile, se înregistrează și un anumit număr de remodelări la nivel sintactic, lexical și stilistic. În actul autotraductiv, autoarea recurge la remanierea frazelor prin restructurarea axei sintagmatice a discursului, prin completarea cu cuvinte și prin înlocuirea unor forme verbale substantivale, adjectivale prin altele, conforme exigențelor sintaxei franceze (după cum s-a văzut în exemplele de remodelare sintactică menționate mai sus).

Neconcordanțele înregistrate în autotraducerea motamotistă sunt de ordin gramatical, impuse de regulile sintaxei limbii franceze, limba țintă.

Unitatea lexicală substantivală monomembră din limba română se transformă în limba franceză într-o unitate lexicală bimembră, în cazul substantivelor articulate (*la face, le rôle, la honte, la peur* versus *fața, rolul, rușinea, frica*) și în cazul substantivelor masculine în dativ (*du dialogue, du couple, du chemin/ dialogului, cuplului, drumului*), sau chiar trimembră, în cazul substantivelor feminine în dativ (*de la porte, de la vie, de la fertilité, de la grossesse, de la maison, de la sensation, de l'infirmière, de l'assistante/ ușii, vieții, fertilității, sarcinii, casei, senzației, infirmierei, asistentei*).

Autotraducătoarea păstrează intactă forma grafică a elementelor geografice, istorice, socio-culturale proprii țării de baștină.

Antinomia *pierdere/ câștig*, care provine din dublul statut al actului de traducere și rescriere (recreare), înregistrează un quantum de câștig în cazul construirii autotraducerilor, proiectat în dimensiunea valorică a două culturi: cultura românească și cultura francofonă.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Benchea 2008a: Tatiana Benchea, *Pomul călător*, Iași, Editura Junimea.

Benchea 2008b: Tatiana Benchea, *L'arbre voyageur*, Iași, Editura Junimea.

B. Literatură secundară

Berman 1984: Antoine Berman, *L'Épreuve de l'étranger. Culture et Traduction dans l'Allemagne romantique*, Paris, Editions Gallimard.

Constantinescu 2009a: Muguraș Constantinescu, *Le problème de l'identité culturelle dans la traduction de la littérature de jeunesse*, în „Revue Roumaine d'Études Francophones”. *Identité et multiculturalisme*, nr. 1, Iași, Editura Junimea, p.79-88.

Constantinescu 2009b: Muguraș Constantinescu, *Irina Mavrodin sur l'autotraduction*, în „Quaderns” (revue en ligne), nr. 16, p.165-168, consultat în data de 18.10.2009.

Gligore 2009: Daliana Gligore, *Francophonie, périphérie et auto-traduction: le cas de Gherasim Luca*, <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/5801.pdf>, consultat în data de 18.10.2009.

Guțu 2008: Ana Guțu, *Introduction à la traductologie française*, Chișinău, Editura ULIM.

Ladmiral 1994: Jean-René Ladmiral, *Traduire: Théorèmes pour la traduction*, Paris, Editions Gallimard.

Mavrodin 2009: Irina Mavrodin, *Despre un fel de autotraducere*, ediție on-line:

<http://convorbiri-literare.dntis.ro/MAVRODINapr.7.html>, consultat în data de 18.10.09.

Oustinoff 2001: Michael Oustinoff, *Bilinguisme d'écriture et auto-traduction: Julien Green, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov*, Paris, Editions L'armattan.

Vinay et Darbelnet 1977: Jean-Pierre Vinay et Jean Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Paris, Editions Didier.

Vultur 2008: Smaranda Vultur, *Note de lectură*, în *Pomul călător*, de Tatiana Benchea, Iași, Editura Junimea, p.199-203.

La projection de la dualité linguistico-culturelle dans l'acte auto-traductif de l'auteur de la diaspora

Le caractère analytique de la langue française exprimé par l'absence du cas et, implicitement, de la déclinaison des substantifs entraîne des remodelages d'ordre syntaxique dans la traduction française, ce qui emmène à une augmentation du volume de l'écrit dans le texte cible: l'original du livre comprend 203 pages et la version française auto-traduite en compte 215 pages.

Dans l'acte auto-traductif, l'auteur Tatiana Benchea recourt au remaniement des phrases par la restructuration de l'axe syntagmatique du discours, par le rajout des mots et par le remplacement de certaines formes verbales, nominales et adjectivales par des autres, conformes aux exigences de la syntaxe française.

Les non-concordances enregistrées dans la traduction «motamotiste» sont d'ordre grammatical, imposées par les règles de la grammaire de la langue française, langue cible. L'unité lexicale nominale mono-membre de la langue roumaine se transforme en français dans une unité lexicale bi-membre, dans le cas des substantifs articulés (*la honte/ rușinea*), et dans le cas des masculins au datif (*du dialogue/ dialogului*), voire tri-membre, dans le cas des substantifs féminins au datif (*de la fertilité/ fertilității*). L'auto-traductrice garde intacte la forme graphique des éléments géographiques, historiques, socio-culturels propres au pays de naissance.

L'antinomie *perte/ gain*, qui puise son origine dans le double statut de l'acte de traduction et de réécriture (récréation), enregistre un quantum de gain dans le cas de la construction des auto-traductions projetées dans la dimension valorisée de deux cultures: la culture roumaine et la culture francophone.

*Universitatea „M. Kogălniceanu”
IAȘI, ROMÂNIA*